

TANULMÁNYOK

MESTERSÉGŰZŐ „ASSZONYEMBEREK” MEGNEVEZÉSEI ERDÉLYBEN A 16–19. SZÁZADBAN

1. Részben azonos vagy hasonló címmel korábban két közleményben (B. GERGELY 1995, 2011) próbáltam részeredmények útján megközelíteni azt a történeti névszociológiai kérdést, hogy kik körében milyen mértékű volt és milyen hosszú időre nyúlik vissza az önálló foglalkozású, keresetű nők saját névvel való megnevezése a hagyományos asszonynevformával szemben, mely a férj nevéből alakult.

Ezzel a témával ugyan már korábban is foglalkoztak a nők megnevezéseinek történeti formái kapcsán (főleg PAPP 1960; SZABÓ T. 1970: 45–54, 308–17), elsődleges szempontú, nagy adatbázisra épülő kutatást azonban nem szenteltek e témának.

A nők közép- és újmagyar kori megnevezései, köztük az asszonynevek iránti érdeklődés különösen a múlt század ötvenes éveitől vett nagyobb lendületet a magyar névtanban. Ehhez hozzájárult az is, hogy a jelenkori névhasználat egyre erőteljesebben tolódott el a férj nevéből képzett hagyományos asszonynev dominanciájától a feleség saját nevének feltüntetését megvalósító típusok irányába (az erről folyó nyelvészvitára nézve I. HEXENDORF 1963: 422–35). A saját nevükön ismertté vált nők először a színésznők, író-nők köréből kerültek ki a 19. század folyamán (J. SOLTÉSZ 1979: 66–9, KERÉNYI 1997), majd a 20. században fokozatosan elterjedtebbé vált ez a névhasználat főleg az értelmiségi foglalkozásúaknál (a kapcsolódó tanulmányokra I. FERCSIK 2008: 345). Tulajdonképpen ez indított arra, hogy megvizsgáljam, van-e korábbi történeti előzménye az önálló foglalkozású és kenyérkeresetű nők névhasználatában annak, hogy a férjüktől – legalábbis anyagiakban – függetlenebbé váltak, mint a többi asszonyok. Időközben ugyanis több olyan tanulmány született, mely módszeresen igyekezett felmérni a múltban a nőkre vonatkozó névformák lehető összes változatait (FÜLÖP 1983; B. GERGELY 1993; FERCSIK 2003, 2005; HAJDÚ 2003: 744–9, SLÍZ 2011), összemérhetőségi lehetőséget teremtve így a fentebb említett vizsgálat kitűzött céljához.

Minthogy az „Erdélyi magyar szótörténeti tár” (SzT.) kínálja a legtöbb anyagot e cél megvalósításához, vizsgálataim kezdetétől innen, a mesterségekkel kapcsolatos foglalkozású nőkre vonatkozó címszavak szócikkeiből gyűjtöttem az adatokat: először az addig megjelent hat kötetből, majd a 7–12. kötetekből. A különböző foglalkozású nők legfontosabb csoportjának, a valódi mesterasszonyoknak/lányoknak a megnevezési formáit mutattam be: azokét a nőké, akik rendszeresen, iparszerűen üztek valamilyen foglalkozási ágat. A 13. kötet azonban ismét szaporította az összegyűlt adatanyagot, így – bár a legutolsó, 14. kötet megjelenése még várat magára – eddigi kutatásaim eredményeinek összegzésére (életkoromnál fogva is) ideje sort kerítenem. Az a néhány *z*, *zs* kezdetű női foglalkozásnév, mely még előkerülhet, már csak rövid kiegészítésül szolgálhat. Az egyes

megnevezési formákat csak nagyon takarékosan szemléltethetem nyelvtörténeti példák-
kal, mivel az SzT. gazdag anyagából származó összes történeti adat rendkívül feldu-
zasztaná e közlemény terjedelmét, utalok azonban rá, hogy az idézettekén kívül még mi-
lyen címszavak alatt található hasonló névformájú példák.

A mesterségnevekhez leggyakrabban az *asszony* szó vagy a *né* 'nő', ritkábban *lány*
utótag járul. Ezek kronológiailag kötetlenek; az *asszonyember* utótag ezzel szemben a
16–17. században fordul elő sűrűbben, de egy-két adata még a 18. században is feltűnik.
A 19. századból már van egy-két szórványos példa arra, hogy a női mesterségnevekben
általános *-né* utótagot kezdi felváltani a *-nő* változat (pl. *tanítóné/tanítónő, kocsmárosné/
kocsmárosnő, napszámosné/napszámosnő*). A mesterségnevek többsége két alakváltozatú
(pl. *mosóasszony, mosóné*), de nem ritkák a háromváltozatúak sem (pl. *sütőasszony,
sütőasszonyember, sütőné*). Az egyváltozatúak főleg a kevésbé elterjedt mesterségekkel
kapcsolatosak (pl. *muzsikus-leány, orgazda asszony*). Az iparszerűen üzött foglalkozási
ágak után a női foglalatosságokat kenyérkeresetként csak alkalmilag üző nők névformáit
veszem számba, végül a szolgálói teendőket ellátó nőkre használt névformák számbave-
telével zárom vizsgálatomat. A két utóbbi csoport teljesebb (7–13. kötetbeli) anyagát itt
közlöm először.

2. A valódi pénzkereső, iparszerűen mesterséget folytató nők megnevezési formái

A) A mesterségnév mint névhelyettesítő a leggyakoribb típus.

a) **Pusztá névhelyettesítő mesterségnévvel való megnevezés.** – **Kenyérsütő kofár**
'kenyérsütő kereskedőasszony': 1662: „a tábornok otléte alatt pénzen szakadatlanol éjjel-
nappal nem csak *kenyérsütő kofárok*, hanem valakiknek benne módja lehetett süttön-
sütöttek és horton hordanák a kapukra a kenyeret pénzen való árulásra és eladásra”. –
Koldusasszony 1587: „Paul Thümesnének eg' eoreotlen (!) *kuldus Azonnak* relaxáltunk
Integre Censum suam f 1/25”. L. még **koldusleány, koldusné.** – **Korcsomárosné** 1730:
„Percipiáltam az *Korcsomárosné*tul két ejtel éget-bor árrát... Flor 1 d.08”. L. még
korcsomárosasszony. – **Kufárasszony** 1700: „két *kufár Asszony*”. L. még **kufárné.** –
Majorasszony 'majorbéli béresasszony' 1573: „Meg azon Bwzabol attak volt ket
keoblet az *Mayor azzonnak*”. L. még **majorosné.** – **Mosóasszony** 1674: „Hetfün adtam
ki az *Moso Asszony* (!) négy rúd Szappant”. L. még **mosóné.** – **Muzsikus-leány** 1618:
„Végre csak az Juszuf csausz *muzsikus leányát* is megvesszük vala, de... azt izené,
hogyha százezer oszporát adnánakis, nem adják el gyaurnak, mert nem szabad”. – **Sütő-
asszonyember** 'kenyérsütő' 1594: „az *swteo azzonj Embernek*... fizessen meg az En
zerelmes Vram”. L. még **sütőasszony, sütőné.** – **Tanítóné** 'tanítónő' 1868: „kifizetni
rendelek... a Kolozsvári kath. léány növelének a *tanitonék* fizetések potlására... 1000
frtot”. L. még **tanítóasszony.** – **Varróasszony** 1730: „az utban... bontottaé ki a kesz-
kenőt a *Varró asszony*”. – **Varróleány** 'szabással-varrással, hímzéssel foglalkozó le-
ány' 1618: „Az *varró leán* felől, bizony sok fáradságank, munkánk volt, de mi soha sze-
rét nem tehetünk”.

Hasonló névhelyettesítő adatokat találunk még a következő címszók alatt: **kenő-
orvosasszony, napszámosasszony, orgazda-asszony, orvosasszony** 'gyógyító asz-
szony', **ószeres-asszony, pogácsasütő-(leány), szabóné, szakácsné, szitalóné** 'szitaló
asszony', **szövő-asszonyember, tyúkászmajorné** 'majorságot gondozó asszony'.

A mesterségnév névhelyettesítőként huszonnégyféle mesterséget folytató nőnél fordul elő a 16–19. században. Leggyakrabban mesterségnevük háromféle változatával (pl. *sütő-asszony*, *sütőasszonyember*, *sütőné*) vagy az említettek közül kétfélével (pl. *majorasszony*, *majorosné*), illetőleg egyetlen változattal (pl. *muzsikus-leány*, *szövő-asszonyember*, *varró-leány*) szerepelnek névhelyettesítő pozícióban. A 19. századból származik a legkevesebb pusztán mesterségnevet feltüntető adat, mégpedig a következők: *koldusné*, *kocsmárosné*, *majorosné*, *szakácsné*, *tanítóné*.

b) A munkaadó megnevezése + mesterségnév. – **Mosóasszony** 1674: „Kemény Jánosné Aszsz(onyo)m Eo Nga *mosó Asszszonyát* captiváltattuk terhes állapattal vádoltatván”. – **Ősjobbágyasszony** ’ugyanazon a telken élő felmenőktől származó jobbágy-asszony’ 1664: „Béldi Pál Uram... az maga *ős jobbágy Asszszonyát* ket gyermekiuel ki küldde... itt Bodolán egy io hazbol”. – **Szabóné** 1787: „eő Nagysaga *Szabonéja*”. – **Varró-asszony** 1674: „az Folthi Kato szamara... Ata(m) magamebol *varro Asszszonyának* 150 penzt”. Hasonló adatok találhatóak még a **korcsomárosné**, **majorosné** címszavak alatt.

c) A működési hely megnevezése + mesterségnév. – **Koldusasszony** 1717: „edgj *Vásárhellyi Szegény Koldus asszszony*”. – **Sütőné** 1681: „adot... A *Botzardi sütonenek* egj sarút /60”. – **Szabóné** 1600: „az nap harman mind eggyeott Jwanak az dayka es az *monostory zaboné*”. – **Varróasszony** 1674: „administraltanak... a paraszt keskenyebbik vászanbol *Fogarasi varró Asz(szony)* kezéb(e) ul. 8/1”; 1675: „Beszterczen... adta(m) az *Varro Asszszonyanak*”; 1676: „Vasarhely *varro asszszonyoktól* vöttem Pannusnak... 1 var(r)ot elő ruhat flo 5 de 27 I az Desi *Varo Asszszo(nna)k* Egy lepedöbe es 1 vankos heiba(n) valoert fl 3 de 50”.

Csak hatféle mesterség folytatónál található adatok a munkaadóra is utaló névhelyettesítő típusra, és négyféle mesterségnév képviseli a működési hellyel bővült típust is.

B) A férj nevéből alakult megnevezés, melyhez névkiegészítőként járul a mesterségnév – gyakoriság szerint a következő névtípus.

a) A férj neve + felesége, neje, özvegye szó + mesterségre utalás. – **Sütőasszony** 1637: „*R(elicta) Dobra Mogoye... Süteő Azzzony*”. – **Szitaló** 1700: „*Tacsi István az Felesége szitaló*”. – **Tyúkmajorosné** ’majorságot gondozó asszony’ 1849: „Zsibói lovász *Krizsán Jákobnak...neje* egy ideig udvari *tyúkmajorosné* volt”. Hasonló adatok találhatóak még a **kofa**, **majorosné** címszavak alatt.

b) A férj neve + -né + mesterségnév. – **Kufárasszony** ’piaci árus’ 1595: „*Vargánétól az kufar Azzontol* veötte(m) egy veka ziluat per f- d 40”. – **Mosóasszony** 1772: „két hitván *Lepedöt... Csákiné* Nevezetü *moso Asszszonynak* ajándékozott”. – **Szakácsné** 1724: „*Szakáts Simonné* Tholdalagi Gábor Ur(am) *Szakátsnéja* An(norum) 25”. – **Varróasszony** 1690: „*Szikszai Szöcs Andrasne Varro Asszszony*”. Hasonló adatok vannak még a **kofáné**, **koldusasszony**, **lepényes** ’lepénysütő asszony’, **majorasszony**, **sütőasszony** címszavak alatt.

A férj nevéből alakult az elnevezése tizenkétféle mesterséget űző nőnek, akiknek saját személyére mesterségnevük utal névkiegészítőként.

C) Az asszony család- és keresztnéve + a férj -né képzős neve. – **Parasztasszony** ’földműves asszony’ 1745: „17-ik valló Bodoki *Sobány Anna Ilész Samuné... Paraszt Asszszony... így felel*”. 1804: „5-ik Vallo *Tankó Jánosné Gál Susa... parasztasszony... így felel*”. – **Pecsenyesütő, -áruól** 1837: „A kérelmes *Gergely Anna Babos Jánosné...*

a pecsenysütés és árulásbéli kevés haszontól való el zárása esetében is kényelmesen élhet". Hasonló adat még **majorosné** címszó alatt.

A nő saját család- + keresztnévét és mesterségét a férj nevéből alakított névforma mellett olyan szövegekben látjuk, amelyekben a nő közéleti szerepkörben jelenik meg.

D) Az asszony keresztnévvel alakult típusok

a) Az asszony keresztnéve + mesterségneve. – **Kufárné** 1700: „Edgy Asz(o)ny *Mária Kufárné*”. – **Pogácsasütő** 1570: „*Ilona pogacza Zwtheo*”. – **Szatyorkötő** 1568: „*Ilona szatyor kotho*”. – **Szolgáló-varróasszony** 1675: „Beszterczen... adta(m)... az *Kato szolgáló Varro Asszonak flo 4 de 46*”. Hasonló adatok vannak még **kufárasszony**, **mosóasszony** címszavak alatt.

b) Mesterségnév + női keresztnév. – **Kufár** 1711: „*Kufar Maria*”; 1737: „*Kufár Kűs Anna*”. – **Ószeres** 1609: „*O szeres Ersebeth Asszony más egy hasonló Asszony*”. – **Pogácsasütő** 1720: „*Pogacsa Sütő Ilona*”. – **Szövő** 1612: „*Szöve Orsolia, Szeoúeo Orsolya*”; 1640: „*Szövő Kata*”. – **Varró** 1737: „*Varo Annának*”; 1757: „*Varro Ersók Leánya Sára*”; 1806: „*Varro Katalin*”; 1700: „*édgy varro Léány Kis Anna*”.

A keresztnévet és mesterségnevet tartalmazó **a** és **b** típust, melyek csak elemeik sorrendjében térnek el, azért volt célszerű különválasztani, mert a **b** sorrendű forma igen közel áll a kételemű, családnév + keresztnév megnevezési formához, esetleg egyes esetekben már azonos is vele.

c) Családnév + keresztnév + mesterségnév vagy mesterségnév + családnév + keresztnév. – **Koldusasszony** 1638 k.: „*Swket Anna kuldus asszony*”. – **Korcsomárosné, korcsomárosnő** 1849: „*Krizsán Máriát... fogadta bé Wandler úr korcsomárosnének*”; 1853: „*Kortsmárosnő Halász Manyi*”. – **Mosóné** 1816: „*Volt Mosoné Nagy Ilonkának 40 Rf.*” – **Napszámosnő** 1889: „*Gubás Mária napszámosnő*”. – **Szakácsné** 1704: „*Ugyan ma szökött el az asszony férfiköntösben járó szakácsnéja, Samu Kató... aki igen jó főző volt*”.

A mesterséget folytató nő névformái közül a **c** áll legközelebb a 20–21. századi fejlődési irányzathoz. Adatai (az amúgy is vitatható koldusmesterség kivételével) mind 18–19. századiak. Szöveggörnyezetük e nők családi állapotáról nem ad felvilágosítást, így lehetnek nem férjezettek is közöttük. Ugyancsak a 19. században tűnik fel a kettős jelentésű *-né* végű mesterségnevek mellett az egyértelmű *-nő* utótagú összetett mesterségnév.

3. A női foglalatosságokat alkalmilag kenyérkeresetként űző nők névformáit a mesterasszonyokétól elkülönítve vizsgáltam, hogy egyezéseiket és különbségeiket feltárhassam. A következő foglalkozásszerűen is űzött tevékenységeket soroltam ide: *kuruzslóasszony*, *madám* 'nevelőnő', *mósa* 'bába' (román jövevényszó), *nézőasszony* 'jósno', *öregasszony* 'főúri háznál belső szolgálatban levő idős asszony', *örömszemély* 'örömleány', *segéd-bába*, *tálhordóné* 'felszolgáló asszony', *tejes dajka*, *varázslóasszony*. Mind egy változatban jelennek meg, kivéve a háromváltozatú *varázslóasszony*-t. A legtöbb egyezés a **2.** alá sorolt valódi mesterasszonyok megnevezésével az, hogy az e csoportba sorolt nőket is legtöbbször névhelyettesítő foglalkozásnevükön említik.

a) Puszta névhelyettesítő foglalkozásnévvel való megnevezés. – **Kuruzslóasszony** 'vajakoskodó nő' 1769: „*egy kurusoló Asszonyt házánál tartott sok ideig*”. – **Mósa** 1724: *egj bástya alatt szülte... Mihályt. Bábát sem kapánk hamar ha nem egj... öreg ember lévén ott rabul azal vágatok át a köldökét és az volt az olá mondás szerint a Mosaja*”.

– **Nézőasszony** ’jósnő’ 1806: „Rab Kosztan Pap Demeterrel... el mentenek egy Boszorkányos *nező Asszonyhoz* a’ ki jó fizetést kérvén bízta Pap Demetert hogy kanczája haza kerül”. – **Örömszemély** ’örömleány’ 1840: „Darvas Joseff Uram... midőn egy katonai *örömszeméllyel*... pálinkát egy társaságba iddogálva időzött”. – **Segédbába** 1833: „végre a *Segéd Bábának* is neve jegyeztessék fel”. – **Tálhordóné** 1675: „Hegedüsnek adtam f. 4. d. 50... *tálhordónénak* f. 2”. – **Tejes dajka** ’szoptatásra felfogadott dajka’ 1672: „ha meg nem halok is... ismét az *tejes dajkákkal* kell bajoskodnom”. – **Varázló-asszonyi állat** 1698: „N. Nemesi Istváné Asszonyom Kis Anna Asszony... boszorkányos és *varaslo asszonyi állatokhoz* folyamodott”. Hasonló adatok találhatóak még **varázlóasszony**, **varázló-asszonyember** címszavak alatt.

b) Néhány esetben megnevezésük a **munkaadó nevével bővült foglalkozásnévvel** történik. – **Öregasszony** 1621: „*Azzoniunk Eoregh Azzonyanak* es Leani Azzonynak aztalokra Feier Cipot 8”; 1670: „Szent Páliné asszonyom commendál egy *öreg asszonyt* ki *Bethlen Ferenczné asszonyom* vagy *Haller Györgyné asszonyom* *öreg asszonya* volt”.

c) Szintén ritkán a **férj teljes vagy -né képzős családneve kapcsolódik a foglalkozásnévhez**. – **Mósa** 1831: „*Mósája* a Feleségemnek tanult Bába Asszony *Isztrátyi Demeterné* volt”; 1842: „Kereszteltem... Both Jánosnak kos Ersébetnek György(öt)... *Mósája Pásztorné*”.

d) **Foglalkozásnév + a nő teljes neve, illetőleg a férj teljes neve is**. – **Madám** 1793: „Báró Bánffy Esther Asszony ő Nga... a *Madámmal Krejmer Susánnával*... tsináltatott Sléziai gyoltsbol hat fain ingeket”. – **Udvari öregasszony** 1780: „a fenn tisztelt Nagy Asszony Gróf Bethlen Kata Asszony eő Nsga *Udvari örög Asszonya Nzetes Kovásznai Rachel Asszony Nemzetes Körösi Elek Uram házasa Társa*”.

E foglalatosságok alacsonyabb társadalmi presztízse vonhatja maga után, hogy viselőiket alig említik saját vagy férjük nevéből származó személynevükön, illetve hogy csak egy-két nagyobb társadalmi tekintélyű, foglalkozású személyt (mint a madám vagy az udvari öregasszony) illet meg a saját néven említés.

4. A szolgálói munkát végzők nemcsak alacsonyabb rendűnek tartott tevékenységük folytán, hanem jórészt életkori különbségük miatt is elhatárolódnak az előző két csoport tagjaitól, s ez megnevezési formáik eltéréseire már régtől fogva felhívta a figyelmet. Általános megnevezésük: *szolgáló*, ezen belül *szolgáló asszony/asszonyember* vagy *leány/szolgálólány*, illetve többféle jelző, kicsinyítő képző érzékelteti a munkabeli és életkori fokozatokat. A szolgálói munkakör csak kevésféle tagolódást mutat, ilyenek: *gyermek-tartó leány*, *komornyik-leány*, *konyhaleány*, *szobaleány* *első szolgálóleány*, *harmadidei szolgáló*, *leányasszony* ’komorna’. A megnevezési változatok e csoportban elsősorban a megnevezési elemek sorrendi cseréjéből adódnak: *szolgálóleány*, *leányszolgáló*, *leány-cseléd*, *konyhaleány*, *konyhaszolgáló*, *szolgaleányka*, *szolgálócska*.

a) A **puszta névhelyettesítővel való megnevezés** e csoportban is gyakori. – **Szolgáló asszonyember** 1570: „az Borbara New lean... Az vtan hogi ki Ment volna kerdy az *zolgalo Azzonembert* ha Rokona volna”. – **Gyermektartó-leány** ’pesztonka’ 1621: „Zolgalonak... Tiz, Tizen egy, es Tizenket Eztendősnek, es *giermek tarto Leannak* teöbbet ne adgjanak f 4”. – **Leányszolgáló** 1672: „lopot pénzet vitte volna az *santa leany szolgáló* az Inctahoz”. – **Komornyik-leány** ’komorna’ 1705: „egy Nagy Zsigmond nevű rabot akarván az asszony... megszabadítani... Kinek is nevét felküldvén és a *komornyik-leányra* bízván a cédulát elvesztette”. – **Konyhaszolgáló** 1798: „A *Konyha Szolgalonak*

½ esztendőre 8 Rf. 30 xr.”. Hasonló adatok vannak még **konyhaleány**, **főző-szolgáló** címszavak alatt.

b) A foglalkozásnevet a munkaadó neve, a reá utalás egészíti ki. – Leánycseléd 1720: „Király Dávid Ur(am) ökreit az eo kglme *Leany Cseledi* be hajtottak”. – **Menyecske-szolgáló** 1756: „az Németi István Uram tavalyi *Menyetske szolgáloja*... holmi aranyat Seprett volna ki az ágy alól”. – **Parasztszeléd** ’jobbágycseléd’ 1797: „Az Uradalmi (Dominalis) Székekre tartoznak a) Azon Törvényes ügyek, a’ mikor valakinek *paraszt cselédje* más ellen vét... b) Mikor a lako vagy kötelezett *paraszt cseléd* Ura ellen vét”. – **Szobaleány** 1850: „a’ *szoba léány* az alatt ki hozta a Ngos Asszony fersingit”. – **Szolgalócska** ’szolgálóleányka’ 1629: „Baczi Gyeorgynel lako egy *Zolgaloczika*”. – **Szolgalóleány** 1568: „Jöth az bodog Gabriel *zolgalo leanya* hozam”. Hasonló adatok találhatóak még **leányka**, **szolgaleányka**, **szegődött szolgáló** címszavak alatt.

c) Foglalkozásnév + keresztnév + munkaadó neve. – Leány 1558: „Az ky *leyant* akor Tharthok wala *clara* newut”; 1587: „Zegeottem egy *leant* kinek newe *Orsolia* p(ro) f 10”. – **Első szolgálóleány** 1582: „Tudom azt, hog Az *elseö zolgalo leanyat Catalint* Nireo Kalman el hazasita”. – **Szolgalóleány** 1599: „*Angalit* Weider Janos *szolgaleannya*... vallya”; 1600: „veottem az *szolgalo leannak Martanak* egy sarut d. 50”; 1863: „*Nasztászia szolgalo leányomnak* kifizetni rendelék háromszáz forintot”. – **Szolgaló** 1597: „*Cathalin* Zappanos Peter *zolgaloia*... vallia”.

d) Foglalkozásnév + családnév + keresztnév. – Harmadidei szolgáló 1781: „*Harmad ideji szolgalonak Fenyedi Kovats Boritzanak* Egy Ing, Egy Rokolya Kender vászon”. – **Kisebb szolgáló** 1715: „Szegöttem meg *kisebb szolgálo(na)k Tordai Balogh Kis Annát*”. – **Udvari szolgáló** 1837: „Az *udvari szolgalo Markotán Irinának* egy poszto mejre valoért... adtam 4 Rf 3 xr”.

e) Családnév + keresztnév + foglalkozásnév. – Szobaleány 1871: „*Kövi Mária szobaleány*”. – **Konyhaszolgáló** 1812: „*Bali Borbára* 22 Eszt(endős) az Exp(one)ns Groff Úr eö nsga *konyha szolgaloja*”. – **Szolgalóleány** 1854: „*Nagy Zsuzsánna*... *szolgalo leálynak*... kereszteltem Ilkát”.

f) A férj nevével alakult névtípust mindössze két adat képviseli. Az egyikben a férj neve latinosított névformában, a nőnek pedig csak a keresztnéve szerepel: 1600: „*Dorothea consors Chrisztophori* zaz... fassa est... en *Zolgalo azzony ember* voltam Kadar Janosnal”. A másik adatban asszonyneven és saját kételemű nevéen is szerepel a valló személy: 1674/1676: „*Egressi Mihalyné Teits Kata*... Nemes személy... fatetur... én *Leány Asszszonya* voltam Kamuthi Farkasné Asszszonyomnak ő Nganak őtt esztendeig”.

E társadalmi csoport tagjainál ritka névtípust az indokolhatja, hogy a nőcseléd hivatalos eljárás részese: vagy vallomást tevő, vagy szerződés kötésben áll munkaadójával, ezért névformájának személye pontos identifikációját kell szolgáltatnia.

5. Az azonos témájú, korábbi és mostani közleményeimből leszűrhető következtetések az alábbiakban foglalhatók össze:

1. Az „Erdélyi magyar szótörténeti tár”-ból a valódi mesterséget űző nők 27-féle névformája került elő a szótár megfelelő címszavainak szócikkeiből.

2. A névformák száma a mesterasszonyoknál 10, tehát igen változatos. Három típus a pusztán mesterségnévvel, illetve ennek a munkaadóval vagy a működési hellyel bővült változatával azonosítja viselőjét. Két típusban a férj neve csatlakozik a mesterségnévhez, de mellettük megjelenik a nő saját keresztnévéen, sőt saját család- és keresztnévéen is két

névformában. Végül van három olyan névforma, mely csak a nő saját nevének egyik vagy mindkét elemét tünteti fel. Ez utóbbiak, minthogy adataik zöme 19. századi, úgy is tekinthetők, mint esetleges elődei a saját nevet megőrző névformák átterjedésének a szellemi foglalkozású nők előtt a mesterséget folytató nőkre is. Erre vall különben a ’valakinek a felesége’ jelentésben is használatos *-né* asszonynévképzőt felváltó *-nő* utótagú mesterségnevek megjelenése szintén ebben az időben.

3. A női foglalatosságokat alkalmilag mesterségszerűen folytató nők esetében a mesterségnév névhelyettesítőként ugyanolyan gyakori, mint a mesterasszonyoknál. Névkiegészítőként ellenben ritkább, főleg a férj nevéből származó névformákkal alkot lazább vagy szorosabb kapcsolatot. Ez utóbbi mellett ugyanis a nő saját egy- vagy kételemű nevének is megjelenik, különösen akkor, ha az elnevezett társadalmilag megbecsültebb foglalkozású. E csoportban a csak saját névvel való megnevezés is ritkább, mint a mesterasszonyoknál, de az előfordulások nagy részében függőben marad az, hogy az elnevezettek férjezettek-e vagy sem. A kételemű személynévformát öltő szerkezet, melyben a foglalkozás jelzése a családnévhez hasonlóan kapcsolódik a keresztnévhez (l. a mesterasszonyoknál: *Pogácsasütő Ilona, Szövő Orsolya, Varró Anna* stb.) teljességgel hiányzik e foglalkozási ághoz tartozó nőknél.

4. A szolgálói munkát végző nők domináns megnevezése a pusztán mesterségnévvel való névhelyettesítés, legtöbbször a munkaadó nevével kiegészülve. Sajátos vonása a rájuk vonatkozó névhelyettesítők egy részének, hogy a munkakörön kívül az életkori fokozatokra is utalhatnak (*szolgálóleányka, szolgálócska, kisebb szolgáló, menyecske-szolgáló*). A másik domináns megnevezési módjuk a foglalkozásnévhez kapcsolódó saját név egy- vagy kételemű formában, valamint legtöbbször a munkaadó neve vagy a rá való utalás.

E vizsgálat kérdéseire, vagyis hogy miben tér el a „mesterségűző asszonyemberek” névhasználata a 16–19. századi általános női névhasználati formáktól, egy nagyobb (bár bizonyára nem teljes) adattár tüzetes elemzése alapján adható választ kétfelé kell bontanunk. Egyfelől a nő személyét megjelenítő, saját nevét tartalmazó névformák a múltban nem kerültek fölénybe az önálló keresetű nőknél sem, és náluk is jelentős arányt mutatnak a férj nevéből alakult, akkor általános asszonynévformák. Másfelől azonban kétségtelenül megállapítható, hogy mindhárom foglalkozású csoport tagjait a legáltalánosabban mesterségnevükön említik. Foglalkozásuk egy adott közösségben névhelyettesítő érvényű, de számos más névformájukban is helyet kap foglalkozásnevük névkiegészítőként. Tehát a névhasználók e nők személyiségének legfontosabb jegyeként tartják számon foglalkozásukat, s ezt kivetítik megnevezési formáikra is.

Hivatkozott irodalom

- FERCSIK ERZSÉBET 2003. A nők megnevezése a XVII–XVIII. századi boszorkánypercek okirataiban. *Névtani Értesítő* 25: 115–22.
- FERCSIK ERZSÉBET 2005. Az asszonyok megjelölésére szolgáló névformák és a névhasználat a 17–18. században. *Névtani Értesítő* 27: 31–8.
- FERCSIK ERZSÉBET 2008. A női nevek kutatása a magyar névtudományban (1958–2007). In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest. 342–9.
- FÜLÖP LÁSZLÓ 1983. Női és asszonynevek XVI. századi levelekben. *Névtani Értesítő* 8: 53–9.
- B. GERGELY PIROSKA 1993. Az erdélyi asszonyok régi megnevezéseiről. *Névtani Értesítő* 15: 118–25.

- B. GERGELY PIROSKA 1995. Mesterségűző asszonyemberek megnevezései az erdélyi régiségben. *Magyar Nyelv* 91: 186–91.
- B. GERGELY PIROSKA 2011. Erdélyi mesterasszonyok megnevezési formái a 16–19. században. In: CSISZÁR GÁBOR – DARVAS ANIKÓ szerk., *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Budapest. 47–52.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest.
- HEXENDORF EDIT 1963. A nőket jelölő névformák használatának kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr* 87: 422–35.
- KERÉNYI FERENC 1997. A régi magyar színésznők névhasználatáról. *Magyar Nyelv* 93: 343–6.
- PAPP LÁSZLÓ 1960. A nők megnevezése a XVI. század második felében. *Magyar Nyelvjárások* 6: 56–89.
- SLÍZ MARIANN 2011. Dominák és relicták: a nem és a társadalmi státusz hatása a 14. századi oklevelek női neveire. In: CSISZÁR GÁBOR – DARVAS ANIKÓ szerk., *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Budapest. 311–7.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest.
- SZABÓ T. ATTILA 1970. *Anyanyelvünk életéből. Válogatott tanulmányok, cikkek*. 1. Bukarest.

B. GERGELY PIROSKA

**PIROSKA B. GERGELY, Names for professional women in Transylvania
from the 16th to the 19th centuries**

This paper, building upon several preliminary studies, intends to give a comprehensive answer to the historical socio-onomastic question of how long self-employed women have been known by their own names rather than by the traditional name forms for married women derived from the husband's name. The observed data were taken from the entries referring to crafts practised by women in the 13-volume "Erdélyi magyar szótörténeti tár [Historical Dictionary of Transylvanian Hungarian Words]". Names of professional women (e.g. washerwoman, bakeress, dressmaker) as well as names of women doing casual work (e.g. fortune-teller, wet-nurse, sorceress) or serving as maids (e.g. baby-sitter, servant girl, help) were included in the investigation. Variants of name forms are presented separately in each group: terms for occupations appearing as substitutions for or accessories of names, name forms including the husband's name, and name forms incorporating the woman's own name are equally discussed. Conclusions: 1. Self-employed women were not predominantly known by their own names from the 16th to the 19th centuries. 2. In all three occupational groups, women were generally known by terms for their jobs. Profession was considered to be the most important feature of their personalities; thus, this trait was reflected in their names as well.